

УДК 354.32:351.745.5+378.16

В'ячеслав РУДНИЦЬКИЙ,

доцент кафедри вогневої
та фізичної підготовки
Академії управління МВС;

Роман ШЕВЧУК,

кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу організа-
ції науково-дослідної роботи Київсько-
го національного університету внутріш-
ніх справ

УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ БОЛОНЬСЬКОГО ПРОЦЕСУ

У статті досліджуються реалії, особливості та перспективи процесу входження вищої школи України до європейського простору вищої освіти.

Ключові слова: вища школа України, ринок праці, національні потреби, гармонізація, Болонський процес, європейський простір вищої освіти.

В статье исследуются реалии, особенности и перспективы процесса входения высшей школы Украины в европейское пространство высшего образования.

Ключевые слова: высшая школа Украины, рынок труда, национальные потребности, гармонизация, Болонский процесс, европейское пространство высшего образования.

Current position, features and prospects of the entry process of high school of Ukraine into European Higher Education Area are examined in the article.

Keywords: high school of Ukraine, labour market, national demands, harmonization, Bologna process, European Higher Education Area.

Сфера вищої освіти в Україні перебуває в режимі реорганізації в напрямі інтеграції до освітньо-наукового простору Європейського Союзу. Реорганізація здійснюється з урахуванням умов Болонського процесу, що передбачає рух вітчизняної системи вищої освіти до мети, визначеної міністрами освіти двадцяти дев'яти країн Європи під час зустрічі 1999 року в Болонському університеті. Болонською декларацією було закріплено спільне рішення країн-учасниць про напрями та першочергові заходи реформування національних систем

вищої освіти. Відтоді щодва роки на конференціях міністрів освіти країн-учасниць аналізуються вжиті заходи, коригуються цілі інтеграційної реформи та визначаються шляхи їх досягнення. Результати цих зустрічей відображені в Празькому (2001), Берлінському (2003), Бергенському (2005), Лондонському (2007) та нещодавно підписаному Лувенському комюніке (2009). На останньому форумі в Лувені-ла-Ньов 29 квітня 2009 р. в обговоренні питань глобальної співпраці та партнерства у вищій освіті взяли участь міністри вищої освіти (голови делегацій) сорока шести європейських країн-учасниць Болонського процесу та представники з Австралії, Бразилії, Канади, Народної Республіки Китай, Єгипту, Ефіопії, Ізраїлю, Японії, Казахстану, Киргизстану, Мексики, Марокко, Нової Зеландії, Тунісу, США, а також Міжнародної асоціації університетів, інших міжнародних і неурядових організацій з метою розвитку партнерства між сорока шести країнами – учасницями Болонського процесу і країнами всього світу. До цього обговорення з 2005 р. долучилася й Україна як повноправний учасник Болонського процесу.

Незважаючи на десятилітній шлях, пройдений від Болоньї до Лувена-ла-Ньов, і суттєвий доробок вітчизняних освітян, в українському суспільстві досі триває запекла наукова полеміка щодо доцільності євроінтеграційних реформ у вітчизняній вищій школі. Висловлюються думки як про підтримку приєднання до Болонського процесу, так і проти реформації системи вищої освіти України. Підтримують нововведення поважні науковці та екс-чиновники МОН України, назви праць яких промовисто висвітлюють їхню позицію щодо досліджуваного питання (В. Журавський «Основні завдання вищої школи щодо реалізації в Україні принципів і завдань Болонського процесу» [1], М. Згуровський «Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України» [2], В. Кремень «Болонський процес: зближення, а не уніфікація» [3], М. Степко «Вища освіта стане доступнішою» [4], Л. Товжнянський «Ми в Європі – свої» [5]).

Позиція цих фахівців, хоч і з певними пересторогами, є непохитною. Доктор економічних наук, професор Ф. Бутинець переконаний: «З урахуванням усіх “за” і “проти” для країн, які прагнуть до економічного й суспільного розвитку та, зрештою, вступу до Європейсько-

го Союзу (ЄС), альтернативи Болонському процесові немає. Ми вже значно спізнюємося щодо цього» [6].

Є й інша думка щодо наслідків упровадження положень Болонського процесу в українську вищу школу. Наприклад, доктор фізикоматематичних наук, професор М. Даньшин стверджує, що «стимулювання “болонського процесу” при тому, що Україна в найближчій перспективі не стане членом ЄС, уже нині поставило її на край кадрового та технологічного провалля». Далі вчений зазначає, що «перед тим, як долучатися до цієї авантюри, потрібно було оцінити, чим ми можемо поступитися, що корисного можемо взяти від закордонної системи, а від чого в жодному разі не можна відмовлятися. Як наслідок, “болонізація” суттєво знизила загальний рівень вітчизняної освіти та стимулювала відтік молодих спеціалістів за кордон. А в найближчій перспективі – повний демонтаж колись однієї з найкращих у світі систем вузівської освіти та підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації (кандидатів і докторів наук)» [7].

Таку позицію поділяє також авторитетний фахівець доктор політичних наук, професор Микола Головатий: «Отже, чи зможе Україна в підготовці фахівця конкурувати з країнами, які вкладають у розвиток освіти і професійної підготовки на кілька порядків більше коштів і можливостей (США, Японія, Німеччина, Англія та ін.)? Питання риторичне, але відповідь неспростовна» [8]. Наприкінці своєї статті М. Головатий доходить висновку: «Болонський процес не є обов'язковою моделлю інтеграції української системи освіти в європейську, оскільки втрата специфіки і особливостей для національної освіти України матиме надто непрогнозовані, а то й негативні наслідки. Це зовсім не гіперболізація ситуації, а об'єктивна реальність» [8].

Інколи науковці обґрунтовують радикально протилежні погляди на один і той самий аспект Болонського процесу. Так, щодо необхідності та доцільності організації навчального процесу за кредитно-модульною системою академік І. Щупіпенко зауважує: «Необхідно тверде переконання всіх – від міністра до студента – в тому, що запровадження в навчальному процесі кредитно-модульно-рейтингової моделі є найпрогресивнішою і найдосконалішою на сьогодні світовою навчально-освітньою системою, здатною істотно підвищити рівень

і якість навчання студентів, стимулювати в них потребу отримати вищу освіту на рівні європейських стандартів» [9, с. 23].

Водночас професор М. Даншин так характеризує кредитно-модульну систему організації навчального процесу: «Саме вона, як односторонньо вважає українська професура, призвела до стрімкої деградації вітчизняної вищої освіти, оскільки оцінка знань (частинами!) не залишає в студента цілісних уявлень про відповідний предмет і, як наслідок, не сприяє отриманню системних знань. Підкреслюю – довгострокових системних, а не фрагментарних короткострокових (здав модуль і забув!)» [7].

Але є й третя позиція щодо запровадження Болонського процесу у вищу освіту України. В узагальненому вигляді вона полягає в тому, що інтеграція до європейського простору вищої освіти – корисна та перспективна справа, але нетворчий підхід до її реалізації в Україні, стимульований чиновниками різних рівнів, призводить до нівелювання національних особливостей вітчизняної вищої освіти і втрати надбань, набутих попередніми поколіннями освітян та науковців як радянської, так і дорадянської доби [10–12].

Отже, спостерігаємо суттєву розбіжність позицій науковців щодо «болонського» шляху інтеграції України в європейський освітній простір, і це спонукає до подальшого наукового пошуку в окресленій сфері.

Мета цієї статті – шляхом науково-філософської рефлексії здійснити спробу виявлення найдоцільнішої форми співіснування вітчизняної та європейської систем вищої освіти на сучасному етапі їх розвитку, визначити й обґрунтувати перспективи такого співіснування.

Проаналізувавши зміст Лісабонської конвенції, Сорбоннської та Болонської декларацій, а також низки комюніке, підписанням яких закінчувався кожний міжнародний форум міністрів освіти, можна помітити стійку орієнтацію Болонської реформи вищої освіти на задоволення потреб європейського ринку праці. Синтезуючи завдання, висвітлені в підсумкових документах міжнародних зустрічей, можна дійти висновку, що саме забезпечення потреб ЄС у висококваліфікованій робочій силі та наукових кадрах є провідним мотивом Болонського процесу, завдяки чому уможливорюється і прорив у сфері

економіки (який раніше здійснили США, Японія, Китай). Досягненню освітньо-наукової євроінтеграції сприяють: розроблення загальноєвропейської Рамки кваліфікацій; орієнтація на неї національних систем кваліфікацій; система порівнюваних академічних ступенів як засіб забезпечення гармонізації освітніх технологій підготовки фахівців, запитуваних на європейському ринку праці; система накопичення кредитів як засіб контролю за процесом «оснащення» належними знаннями і професійними вміннями; вимога мобільності працівників освітньої, наукової та практичної сфер як забезпечена ідеологією європейського космополітизму можливість «доставки» відповідних фахівців у місця, в яких для них створені сприятливі умови; і, зрештою, система зовнішнього контролю якості освіти. Про перспективу одностороннього руху найкращих студентів, викладачів і фахівців-професіоналів неодноразово йшлося в публікаціях вітчизняних науково-педагогічних працівників [7; 13; 14]. Російські соціологи довели, що престижність вищих навчальних закладів у багатьох випадках (навіть за умов невисокої оплати праці) є вирішальним критерієм у виборі місця роботи викладачів [15, с. 189].

З іншого боку, умови, які прагнуть створити ініціатори Болонського процесу в європейському просторі вищої освіти, дуже схожі на реалії, властиві освітньому просторові США та які свого часу існували на теренах СРСР, лише з тією різницею, що УРСР входила до СРСР, а Україна до ЄС в найближчій перспективі не ввійде; передовий досвід українських педагогів і науковців визнавався та впроваджувався на теренах Радянського Союзу, а ЄС пропонує свій; вищі навчальні заклади УРСР виконували державне замовлення з урахуванням потреб власного ринку праці, а українським вишам пропонується орієнтуватися на європейський.

Отже, всі кроки натхненників Болонського процесу в напрямі створення європейського простору вищої освіти науково обґрунтовані та повністю релевантні щодо підвищення рівня конкурентної спроможності європейської вищої освіти, науки та економіки. До того ж, Україна часто користується економічною допомогою ЄС, прагне долучитися до системи культурних європейських цінностей, і в геополітичному сенсі підтримка спільноти європейських держав може виявитися життєво важливою для неї. За таких умов потрібні толе-

рантні, виважені кроки щодо напрямів і способів руху вітчизняної вищої школи в Болонському просторі.

Розгляньмо заходи, які можна запропонувати для взаємовигідного спільного євро-українського руху в Болонському процесі. Для цього скористаймося шістьма загальновідомими завданнями Болонської декларації, які дозволять систематизувати висвітлення шляхів подальшої взаємодії вітчизняної та європейської систем освіти.

1. Гармонізуючи національну систему кваліфікацій із загальноєвропейською, потрібно насамперед відштовхуватися від потреб національного ринку праці, зорієнтованого на культурні, соціальні, економічні, політичні та геополітичні реалії сучасної України. І лише другим кроком має бути віднаходження компромісу між потребами вітчизняного та європейського ринків праці. Адже, наприклад, кваліфікаційні вимоги до професії юрисконсульта в Україні дещо відрізнятимуться від кваліфікаційних вимог до цієї професії у Великій Британії, що зумовлено особливостями різних правових сімей. Однак вітчизняній економіці потрібен фахівець, який відповідав би насамперед її потребам.

2. За тим самим принципом слід формувати систему академічних ступенів (освітньо-кваліфікаційних рівнів), тобто з орієнтацією на систему вітчизняних кваліфікацій, лише потім прагнути до гармонізації з європейською системою академічних ступенів.

3. Якщо Болонські домовленості не дозволяють проміжні академічні ступені (на зразок нашого спеціаліста), то потрібно поступово і якнайбезболісніше вводити невластивий пострадянській ментальності ступінь магістра. Так, наприклад, у Класифікаторі професій нині немає професії оперуповноваженого та міліціонера, відповідно, немає також їхніх професійних характеристик, унаслідок чого начальники органів внутрішніх справ не беруть бакалаврів на згадані посади, вимагаючи від претендентів дипломи спеціаліста або магістра.

4. Система накопичення залікових кредитів справді здатна зробити прозорими навчальні досягнення студентів у національних системах вищої освіти, але ця прозорість не може досягатися шляхом відкидання століттями напрацьованих педагогічних методик і технологій. Адже саме український народ має честь похвалитися такими потужними педагогічними школами, які заснували К. Ушинський,

А. Макаренко, В. Сухомлинський. Тож не варто їх досягнення намагатися за будь-яку ціну втиснути в модулі й тести. Зарано відкидати семестрові екзамени, якщо вони дають такий педагогічний ефект (лише для того, щоб швидше прозвітувати Європі про те, що наші вищі перейшли на кредитно-модульну організацію навчального процесу).

Кредитно-трансферна система має фіксувати результати навчальної взаємодії викладачів і студентів (обсяг здійсненої навчальної роботи та якість отриманих знань і вмінь) та робити його зрозумілим для всіх зацікавлених. Методологія ж досягнення зазначеного педагогічного результату може й повинна лишатися суто автентичною, творчою, аж ніяк не стандартизованою. Інакше не уникнути засилля масової культури та знецінення індивідуальності на європейських теренах, що вже пережили пострадянські держави.

5. Можливість євроцентричної спрямованості мобільності українських студентів (особливо випускників) в умовах Болонського процесу спонукає державу вживати адекватних організаційно-правових заходів у напрямі підвищення привабливості вітчизняного ринку праці й освітньо-наукового простору. Важливим напрямом діяльності держави щодо формування відповідної мотивації студентства є також патріотично-виховний складник освітнього процесу в усіх ланках структури вітчизняної освіти – від дошкільної освіти до аспірантури та докторантури.

6. Підвищення якості освітньо-наукової діяльності вищої школи шляхом системного впровадження внутрішніх (у ВНЗ) механізмів контролю якості та створення й застосування зовнішніх систем забезпечення якості є ефективним засобом підвищення конкурентної спроможності української вищої школи та економіки загалом. Єдиним побажанням може бути сприяння участі українських фахівців у формуванні стандартів і принципів забезпечення якості в загальноєвропейському просторі вищої освіти.

Принципи та завдання Болонського процесу, спрямовані на формування європейського простору вищої освіти, є потужним засобом підвищення якості вищої освіти та науки з метою забезпечення кваліфікованою робочою силою та науковими кадрами європейського ринку праці. Водночас згадані принципи та завдання не цілком ураховують інтереси українського ринку праці й вітчизняної економіки.

Це зумовлює необхідність здійснення українською державою, поряд із реалізацією Болонських домовленостей, організаційно-правових, освітньо-виховних та інших заходів, спрямованих на першочергове врахування національних інтересів, збереження досягнень української наукової думки та національних культурних цінностей.

Болонський процес покликаний створити певну загальноприйнятну форму європейської вищої школи, водночас зміст, яким мають наповнити цю форму національні системи вищої освіти, має відповідати, насамперед, соціально-культурним та економічним реаліям окремих держав і репрезентувати в загальноєвропейському культурному просторі видатні досягнення національної думки. Лише на цих засадах мають відшукуватися точки дотику та можливості взаємовигідних спільних рішень в освіті, науці, економіці та інших сферах.

До вищезазначеної форми особливо обережно мають приводити свої системи вищої освіти країни, які не інтегровані до ЄС і стан суспільства яких суттєво різняться зі станом європейського соціуму, зокрема: пострадянську економічну ментальність, переважно східнохристиянську релігійну традицію, специфічну правову свідомість, хаотичний характер морального виховання молодого покоління працівників, незбалансований державою ринок праці тощо.

Список використаних джерел

1. Журавський В. С. Основні завдання вищої школи щодо реалізації в Україні принципів і завдань Болонського процесу / В. С. Журавський // Вища школа. – 2004. – № 1. – С. 42–44.
2. Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України : навч. посіб. / Згуровський М. З. – К., 2006. – 544 с.
3. Кремень В. Г. Болонський процес: зближення, а не уніфікація / В. Г. Кремень // Інформ. вісн. АН ВШ України. – 2004. – № 3. – С. 6–13.
4. Степко М. В. Вища освіта стане доступнішою: бесіда з заступником держ. секретаря МОН М. Степком / М. В. Степко // Освіта України. – 2003. – № 38. – С. 5.
5. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Л. Ми в Європі – свої / Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ // Освіта. – 2004. – № 12. – С. 4.
6. Бутинець Ф. Бухгалтерська освіта і Болонський процес: уніфікація чи гармонізація / Ф. Бутинець [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/147410/>

7. Даньшин Н. Болонський тупик України / Н. Даньшин [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://vecherka.donetsk.ua/index.php?id=4647&show=news&newsid=29787>
8. Головатий М. Болонський процес і проблеми модернізації національної освіти в Україні / М. Головатий [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.personal-plus.net/247/2684.html>
9. Щуліпенко І. Болонський процес і національна вища медична освіта / І. Щуліпенко // Інформ. вісн. АН ВШ України. – 2005. – № 2. – С. 12–25.
10. Шашкевич Ю. Актуальні завдання впровадження ідей Болонського процесу в Україні / Ю. Шашкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://maidanua.org/static/mai/1245698905.html>
11. Хомерікі О. А. Перспективи інтеграції української системи освіти в європейський освітній і науковий простір / О. А. Хомерікі // Філософський альманах : зб. наук. праць / гол. ред. В. В. Лях. – 2009. – Вип. 81. – С. 168–177.
12. Васківський Ю. Журналістська освіта і Болонський процес / Ю. Васківський [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/publications/zbirnyk07/Zbirnyk07_Vaskivskyj.htm
13. Бондаренко О. Болонський процес: камені спотикання на шляху до Європи / О. Бондаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.viche.org.ua/275>
14. Онкович Г. Болонський процес і національні пріоритети в гуманітарній освіті / Г. Онкович // Інформ. вісн. АН ВШ України. – 2005. – № 2. – С. 26–31.
15. Общая социология : учеб. пособие / под общ. ред. проф. А. Г. Эфендиева. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 654 с.